

Petőfi Kecskeméten

Az életrajz egy pillanatának színháztörténeti tanulságai

SZILÁGYI Márton

ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, egyetemi tanár

ORCID: 0000-0002-3042-3800

Petőfi in Kecskemét. Lessons in the history of theater from a moment in his biography

Abstract | This study reviews and reinterprets a specific episode in the career of PETŐFI Sándor (1823–1849), the period between 15 January and 7 April 1843, as a moment of particular importance in his process of becoming a poet. During these few months PETŐFI spent time in Kecskemét with a company of travelling actors, and it was during these months that on one occasion he had the opportunity to play the role of SHAKESPEARE'S *King Lear*'s Fool. It was also during this period that he compiled the material for his unpublished volume of *Ibolyák* (the manuscript only came to light and became known in 1996). At only 20 years old, the young man displayed artistic qualities that would qualify him for a career as an actor or poet. From this point of view, therefore, it is easier to see and understand the change that PETŐFI made a year later, when he broke with acting in 1844 (realising that he could not break out of the status of episode actor into which he had been relegated and could not become a leading character actor) and devoted all his energy to poetry. From then on, theatre for him became primarily a hobby and a private amusement, while poetry was his real profession. Just as before, even as an itinerant actor, he was not prepared to put his literary work at the service of the theatre, either as a translator or as a dramatist, creating dramatic texts for his company. The choice was clear to him even then: either become an actor or a writer, but certainly not a theatre man who also worked as a writer. The study identifies the first serious appearance of this decision in the 1843 sequence of events.

Keywords | PETŐFI Sándor, biography, history of theater, nineteenth century, travelling actor, artistic career

* Előadásként elhangzott az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet 2022. november 24-i, *Petőfi és a színház* című konferenciáján.

Petőfi színészi pályafutásának egyik fontos és többször is taglalt fejezete a Kecskeméthez kötődő rövid időszak, 1843. január 15-e és április 7-e között.¹ Ami miatt egyáltalán érdekesnek tűnik újra átgondolni ennek a néhány hónapnak a tanulságait, az nem valamiféle új forrásnak a felbukkanásával függ össze (a legutóbb ilyen esemény 1996-ban történt, amikor váratlanul előkerült Petőfi Kecskeméten keletkezett kéziratosa versesfüzete, az *Ibolyák*):² ám az immár ismeretessé vált és logikusan elrendezhető tényekhez talán érdemes néhány újabb szempontot hozzáfűzni.

Ez a négy hónap ugyanis több, egymással összefüggésben értelmezhető jelenség miatt válik különösen érdekessé az irodalomtörténet számára. Először is: Kecskemét azért fontos helyszín Petőfi vándorszínészi pályafutásában, mert Szabó József társulatában itt és ekkor adódott lehetősége egy jutalomjátékban megmutatnia magát. A szakirodalom már többször és alaposan elemezte annak a jelentőségét, hogy Petőfi erre az alkalomra Shakespeare *Lear királyát* választotta, s magának a Bolond szerepét tartotta fenn. Erre végül is az adott lehetőséget, hogy a társulat egyik vezető színésze, Szuper Károly, aki amúgy ezt a szerepet játszani szokta, egy időre eltávozott, s így távollétében Petőfié lehetett a feladat:

Különös örömet szereztem eltávozásommal Petőfinek, mert éppen a Lear királyra készülünk, melyben ő nagyon óhajtott a bohóc szerepét játszani, de a társulat nem adta neki, hanem nekem, s most én távozván, búcsúzásunkkor átadtam neki a szerepet, megígérvén neki, hogy addig vissza nem megyek Kecskemétre, míg ő ezt a szerepet játssza.³

Rajnai Edit joggal hívta fel a figyelmet arra, hogy ezt a szerepet a Pesti Magyar Színházban, s utóbb a Nemzetiben a társulat vezető színészei játszották, tehát az, hogy ezt Petőfi magára akarta osztani, s a tervét sikerült megvalósítania, komoly eredménynek tekinthető (s ugyanakkor persze a társulaton belül komoly konfliktusforrásnak is).⁴ Bajza Józsefnek írott levelében, ahol említést tett erről az időszakáról, Petőfi utalt is arra, hogy nem volt egyszerű és magától értetődő a jutalomjáték megszerzése:

1 Erről lásd például FEKETE Sándor, *Petőfi életrajza: A költő gyermek- és ifjúkora* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 240–260; KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Osiris irodalomtörténet (Budapest: Osiris, 2022³), 90–98; RAJNAI Edit, „A napokban érkezett hozzánk egy pápai diák...»: Petőfi, a színész”, in „*Ki vagyok én? Nem mondom meg...*”: *Tanulmányok Petőfiről*, szerk. SZILÁGYI Márton, 17–44 (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014), különösen: 38–42.

2 Faksimile kiadása: PETŐFI Sándor, *Ibolyák*, tan. SZEKERES László (Budapest: Argumentum–Kortárs, 1996). Első alapos értelmezése: KERÉNYI Ferenc, „Ibolyák» Petőfitől”, *Forrás* 32, 11. sz. (2000): 60–67.

3 VÁLI Béla, szerk., *Szuper Károly színészeti naplója 1830–1850* (Budapest: Aigner Lajos, 1889), 22.

4 „A Bohócot a Nemzeti Színházban sem a kardalosok és epizodisták, hanem Egressy Gábor, Telepi György, Megyeri Károly, László József játszották, mind a négyen a színház vezető színészei voltak.” RAJNAI, „»A napokban érkezett...«”, 41.

Folyó hó 23ⁿ lesz jutalomjátékom, nagy ügyel bajjal, de még is kivívtam, hogy Lear legyen. A bohócot játszandom benne; a mit megkapni szinte nem kevés küzdésembe került; mert mennyi az ármány a színészetnél.⁵

Petőfi alighanem döntően megváltoztatta a szerep értelmezését is: Szuper alapvetően komikus színész lévén nyilván ehhez igazította (volna) a Bolond megformálását is, míg Petőfinek nem ez volt a szerepköre, s az ambíciója is túlmutatott ezen a felfogáson. Noha az előadásról nem ismerünk egykorú kritikákat, az utólagos visszaemlékezésekből⁶ megragadható, hogy Petőfi filozofikus beállítottságú, rezonóri figuraként fogta föl a szerepet – s ezzel nem is nagyon volt sikere. Így persze nem sikerült visszaigazolnia azt a bizalmat, amely a darab- és szerepválasztás elfogadásában iránta mégiscsak megnyilvánult. Hiszen ez az esemény mindenképpen a társulatba való komolyabb beépülés s a társulaton belüli státusz mutatója is (azzal együtt természetesen, hogy ez csak fél-jutalomjáték volt, amelyen osztozni kellett Fekete Jánossal, aki nemcsak színész volt, hanem „dízmester” is).⁷ A *Lear király* nem volt standard repertoár-darab, s biztos sikerrel sem kecsegtetett – nem csodálható hát, hogy Jókai utólagos visszaemlékezése szinte kulturális tettként értékelte a dráma kecskeméti bemutatását.⁸

Figyelemre méltó azonban Jókai első drámájának, *A zsidó fiú* címűnek a filológiája is, amely szintén ehhez a kecskeméti periódushoz kapcsolódik. A dráma kézírata ugyanis Petőfi Sándor másolatában maradt fenn.⁹ A darab lemásoltatására a Magyar Tudományos Akadémia pályázati kiírása miatt volt szükség, hiszen a drámapályázatra csak idegen kézzel leírt, jeligés szövegeket lehetett benyújtani – az viszont nem magától értetődő, hogy miért Petőfi vállalkozott e feladatra. Az kétségtelen, hogy neki igen szép és olvasható kézírása volt – erről ma is meggyőződhet bárki, aki letisztázott kézíratait (például az 1847-től vezetett, éves bontású versgyűjtő füzeteit) kézbe veszi. A lemásolás persze szép baráti cselekedet is. De nem csak az. Azért fontos, mert jól felismerhetővé tesz egy sajátos ellentmondást: Petőfi ugyanis láthatólag hajlandónak mutatkozott arra, hogy egy barátjának a drámáját lemásolja – miközben saját maga viszont sem ekkor,

5 Petőfi Sándor Bajza Józsefnek, Kecskemét, 1843. márc. 14., in PETŐFI SÁNDOR, *Levelezése*, szerk. KISS József és V. NYILASSY Vilma, Petőfi Sándor összes művei 7 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964), 19. (A továbbiakban: PSÖM 7.)

6 Fekete Sándor szerint az előadásról „két beszámoló is fennmaradt”, de valójában egyik sem egykorú színikritika, hanem mindkettő jóval későbbi, utólagos visszaemlékezés, amelyet már a Petőfi-kultusz is befolyásolhatott (az egyik Jókaitól, a másik a szintársulati kollégától, Némethy Györgytől származik): FEKETE, *Petőfi életrajza...*, 250.

7 Nevét lásd a társulati névsorban Petőfiével együtt: KISS József, szerk., *Petőfi-adattár I: Petőfi az egykorú sajtóban és egyéb nyomtatott forrásokban: Kiegészítés Endrődi Sándor „Petőfi napjai a magyar irodalomban” c., 1911-ben kiadott gyűjtéséhez*, A magyar irodalomtörténetírás forrásai 11 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987), 12.

8 Jókai visszaemlékezésének vonatkozó részletét lásd HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi*, szerk. KISS József és PÁNDI Pál, 2 kötet (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967), 1:443–444.

9 Autográf kézírata nincs is, csak ez az egykorú, autorizáltnak tekinthető másolat, amelyet a kritikai kiadás is alapszöveggként kezel: MTA KIK Kt K 522. JÓKAI Mór, *Drámák: 1843–1860*, szerk. SOLT Andor, Jókai Mór összes művei: Drámák I. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971), 737.

sem vándorszínészi időszakában soha nem próbált meg drámaíróként vagy drámafordítóként fellépni. Sőt, arra sem kapott kedvet, hogy ő maga elinduljon egy ilyen pályázaton – párhuzamként gondoljunk csak arra, hogy Arany János számára viszont éppen a Kisfaludy Társaságnak, mint tekintélyes és központi szerepű irodalmi szervezetnek a pályázatait jelentették saját írói ambíciójának igazi megerősítését és visszaigazolását.¹⁰

Petőfi annak ellenére sem törekedett a színész-drámaírói szerepkör betöltésére, hogy ez nagyban erősíthette volna a vándortársulaton belüli pozícióját. Ismerünk egy olyan visszaemlékezést, amely éppen ebből a szempontból válhat érdekessé. Némethy György idézte föl azt az esetet, hogy Székesfehérváron a színtársulathoz beállt Petőfi-nek azt kínálták föl, hogy legyen sűgő (miután egy ilyen természetű feladatot sikeresen oldott meg), ám ő erre nem volt hajlandó.¹¹ Igaz persze, hogy a társulatban viselt egyéb feladatok közül éppen a sűgőé az, amelyik a legnehezebben egyeztethető össze a színészettel (mert hiszen valaki vagy a színpadon játszik, vagy sűgőként segíti a többieket) – ám az ajánlat elvetése jól mutatja, hogy Petőfi nem mindenféleképpen és bármilyen feladat árán akart bekerülni a színtársulatba, hanem még ideiglenesen sem óhajtott más lenni, mint színész. Azaz Petőfi egy döntő ponton másféle viselkedést mutatott, mint amelyet például – néhány évtizeddel korábbról – Katona József pályáján figyelhetünk meg: Katona ugyanis, miután „delectans actor”-ként belépett a második pesti színtársulatba, előbb fordítóként, majd átdolgozóként, végül pedig eredeti művek alkotójaként is jelen volt.¹² Ezt foglalta össze Kerényi Ferenc a következőképpen: „Katona – mondhatni – néhány év alatt járta be azt az utat, amihez a magyar színpadi irodalomnak két és fél évtized kellett.”¹³ S hogy ez a későbbi években, a vándorszínészet világában is tipikusnak mondható, azt Balogh István visszaemlékezése erősíti meg, amikor a kistársulatok színészeinek feladatait sorolja föl: „...színdarabot írunk, vagy a hazafiak és tudósok által írt darabokat lemásoljuk, szerepezzük, szcénába tesszük, s a szerepeket kiosztjuk”.¹⁴ A magyar színháztörténet későbbi korszakaiban sem volt ismeretlen az a típus, amelyet Katona példázhat: gondoljunk csak olyan, egyszerre színészi és drámaszerzői szerepben is fellépő alkotókra már a Pesti Magyar Színház, illetve a Nemzeti Színház időszakából, mint például Szigeti József, Szigligeti Ede vagy éppen Czákó Zsigmond.

Petőfi viszont láthatólag nem egy nélkülözhetetlen színházi mindenés pozíciójára törekedett: feltűnő, hogy – már túl az első verspublikáción, tehát némi írói ismertség birtokában – sem akart drámafordítóként vagy adaptálóként hozzájárulni társulata színdarabigényéhez. Mi több, talán annak is lehet jelentőséget tulajdonítani, hogy ekkortájt még a színházi zsebkönyvekben sem bukkant föl szerzőként, pedig ez is lehetett volna

10 Erről bővebben lásd SZILÁGYI Márton, „Szilágyi István és Arany János barátsága az 1840-es években: Egy alkalmi Arany-vers tanulságai”, *Irodalomismeret*, 30, 4. sz. (2019): 88–99.

11 Az emlékezés eredeti megjelenési helye: *Pesti Napló* (1882. szept. 6., reggeli kiadás): 1; HATVANY, *Így élt Petőfi*, 1:421–422.

12 KERÉNYI Ferenc, „Katona József a magyar színházak műsorán (1811–1837)”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 96 (1992): 399–413.

13 KERÉNYI Ferenc, „Katona József dilemmái”, in *A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály és VERES András, 184–195 (Budapest: Gondolat, 2007), 184–185.

14 BALOGH István, *Naplója*, szerk. BARNA János (Makó: 1928), 345–349.

publikációs fórum: erre először csak 1845-ben van példa, amikor már tőle, mint ismert, kötettel rendelkező költőtől veszik át három, máshol már kiadott versét egy ilyen kiadványtípusba. (Bár e következtetést gyengíti, hogy a színházi almanachok fennmaradása meglehetősen esetleges volt, nem ismerünk tehát minden szóba jöhető forrást).¹⁵

Petőfi a színészi befutás lehetőségét és az íróvá válás vágyát egymástól elválasztott, teljes karrierlehetőségként kezelte, s nem egymással szerves összefüggésbe hozott tevékenységként. Amikor tehát világossá vált számára, hogy színészi pályafutása megrekedt, mert nem tudott saját magának stabilabb pozíciót és újabb szerepkört kiharcolni, akkor úgy adta föl ezt a karrierlehetőséget, hogy immár mindent egy lapra – az irodalmi sikerre – tett föl. S ezt még csak az sem cáfolja, hogy kapcsolata a Nemzeti Színházzal később sem szakadt meg, sőt, egy alkalommal még föl is lépett Egressy Gábor jutalomjátékában, amikor Szigligeti *Szökött katona* című darabját játszották (igen valószínű, hogy a lehetőség többé-kevésbé magának Egressynek volt köszönhető, akivel egyébként Petőfi baráti kapcsolatban volt). Csakhogy már ez is inkább a tudatos írói imázsépítés szolgálatában állt (s nem a színészi karrier újrakezdése vagy nosztalgiaja magyarázta). Hiszen ez a fellépés már a voltaképpen „celeb”-bé vált s még inkább azzá válni akaró híres ember alkalmi kirándulása maradt, ami az egyszeri alkalom miatt könnyen válhatott (volna) közönségcsalogató kuriózzummá is. (Ha, mint ezt az *Életképek* tudósításából tudjuk, nem lett volna akkora eső, ami a reménybeli nézők nagyrésztét távoltartotta). Mintegy azt kínálván föl, hogy most meg lehet nézni, milyen színész is a híres író, akinek a népszerűsége már egyértelműen az irodalmi jelenlétéből fakad. Az előadásról az *Életképek* erősen ironikus tónusban számolt be, s a kritika legvégén a Gémes-i nótárius alakítójára tett célzás azt az állítást kívánta hangsúlyozni, hogy Petőfi színésznek dilettáns ugyan, de amúgy (tehát nyilván költőként) zseniális:

szivünkől kívánjuk a' derék színésznek [értsd: Egressynek] azt is, hogy ha ismét satyrát szándékozik cselekedni, a' Nemesis ne avassa magát dolgába, vagy ha igen, olly gyöngén álljon meg műkedvelői szerepvitelében, mint a' mai különben igen geniális Gémes-i úr.¹⁶

Petőfi jól érthette ezt az utalást, hiszen nem sokkal később ő maga is öniróniával említette ezt a fellépését az *Úti jegyzetekben* (amúgy az itt elmondott adalékot máshonnan nem is ismerjük az előadásról, csak innen):

Pesten october 10-kén 1844. nagy dolog ment végbe, mit a világtörténetírók bizonyára nem fognak említetlen hagyni... játszottam a nemzeti színházban Szigligeti 'Szökött katonájá'-ban Gémesy notariust. Azt beszélnek, hogy megbuktam benne... de ez nem igaz, mert... én nem hiszem. S ez, azt tartom, elég ok a főntebbi roszindulatu állítás megcáfolására. Az igaz, hogy e helyett: „Julcsa kisasszony a menyasszony” azt találtam mondani, hogy „Julcsa kisasszony a vőlegény”, hanem ennél bolondabbakat is szokott mondani

15 KERÉNYI Ferenc, „Petőfi-versek színházi zsebkönyvekben (1845–1880)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 97 (1993): 226–243.

16 *Életképek*, 2.2, 16. sz. (1844. okt. 16.): 526.

Lendvay, a ki pedig meglehetősen színész. Szóval: nem buktam meg; s játék után egész diadalérzettel mentem vacsorára a Komlóba.¹⁷

Mindezek alapján tehát korrigálandónak érzem azt a megállapítást, amely ezen jelenségek kapcsán arról beszél: „Petőfi színházi-színészi ambícióit költői sikerei ellenére sem látszott még feladni”,¹⁸ megítélésem szerint ez nem az ambíció bizonyítéka, hanem egyszerűen már a színház közegében való megmaradás más dimenzióiról van szó (ilyen a gyakori színházlátogatás, a kritikairás vagy éppen a bizonyos színészekkel kötött barátság fenntartása).

Petőfi két nevezetes, a Nemzeti Színházzal kapcsolatos botránya (a *Zöld Marci* kéziratának a megsemmisítése és a *Tigris és hiéna* bemutatójának a lemondása) is inkább ebben a keretben értelmezhető: amikor a költő végre valóban megmutatkozott drámaíróként, akkor ezt már a színház világán kívül álló, autonóm személyiségként tette, s darabjainak a sorsa, pontosabban látványos visszavonásuk a színházi bemutatótól mindig arra is alkalom volt, hogy ez hírlapi szenzáció legyen. Petőfi sokat emlegetett, magára applikált klasszikus idézete („aut Caesar aut nihil”), amelyet még a végleges költői neve felvétele előtt, 1842-ben írt le egy Pápán kelt magánlevelében,¹⁹ ezt is jelenthette a saját maga számára: míg diákkorában a művészé válás erős vágya még nem találta meg az igazi útját, ezért is mutatkozott meg több párhuzamos kísérletben (gondoljunk csak Petőfi önképzőköri fellépéseire Pápán, ahol ugyanabban az időben színészként és költőként is feltűnt, s díjat nyert),²⁰ addig néhány évvel később ezek a lehetőségek egymást kizáró utaknak mutatkoztak, s Petőfi a választott művészeti ágban immár teljes sikerre vágyott. S ha ez a színészet esetében nem működött (ezt Petőfi elég korán felismerte, s nem elégedett meg azzal a tisztességgel, amelyet a társulat szerepkörrel, amelyből nem sikerült tartósan kitörnie), akkor ezt a karrierlehetőséget egészében föladta. Ezt ő maga is megfogalmazta, mi több, úgy szcenizálta a tőle elmondott történetvariánst az *Úti levelek* XI. részében, hogy ez az egyértelműség derüljön ki belőle:

– hejh, jártam én erre már rossz időben is. Debrecenből utaztam Pestre, 1844-ben, februariusban, kopott ruhában, gyalog, egy pár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek. [...] Egy héti kí-

17 PETŐFI Sándor, *Vegyes művei: Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*, szerk. V. NYILASSY Vilma és KISS József, Petőfi Sándor összes művei 5 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956, 29. (A továbbiakban: PÖM 5.)

18 KERÉNYI, „Petőfi-versek színházi...”, 234.

19 „Mondjam-e hogy nem csak a mindennapi kenyér keresése célokom (mert úgy kocsissá, béressé lennék, s bizonyosabb kenyeret eendném) hanem, hogy magasabbra törekszem, s a célt szemem előtt [!] soha elveszteni nem fogom. Művész és költő! barátom, mint hevülök. De már régen meg van mondva, hogy én középszerű ember nem leszek: aut Caesar aut nihil.” Petőfi Sándor Szeberényi Lajosnak, Pápa, 1842. nov. 2., in PÖM 7, 13–14.

20 KERÉNYI, *Petőfi Sándor élete...*, 72–76.

nos vándorlás után Pestre értem. Nem tudtam, kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg szeme egy szegény rongyos kis vándorszínészen?...²¹

A választás előtti mérlegelésnek mint verstémának aztán költői lenyomata is lett, az *Egy telem Debrecenben*, amely azonban csak a nyomorgás zsánerképszerű megfogalmazását, s a színészet és a verselés párhuzamos jelenlétét akarta felvillantani, s nem a kettő közötti döntés pillanatát.²² Annak ellenére sem, hogy ettől kezdve pedig Petőfi-nek a főhivatásként kezelt költészet lett az első számú és kizárólagos ambíciója. S amikor aztán a drámaírás is fölbukkant az életműben, az már irodalmi innovációként (egy új műnem meghódításának kísérleteként) értelmeződött, s mindez még látványosabb a Shakespeare-fordítások esetében: ezeket az átültetéseket nem a színházi gyakorlat elősegítése hozta létre, hanem egy irodalmi cél, s ezt szolgálta az az elgondolás is, hogy az összes Shakespeare-darabot három költő (Petőfi, Arany és Vörösmarty) fordítsa le.²³ Tudjuk, ez a terv így, ebben a formában nem vált valóra. De koncepciójában jól látszik az, hogy az irodalmi kánon teljessé tételének szándéka állt mögötte: ez a három fordító így és együtt a magyar költészet abszolút élvonalát jelentette (Petőfi számára feltétlenül, s ennek jegyében választotta maga mellé a tőle leginkább becsült két kortársát), s ez a három költő lett volna a garancia arra, hogy a szintén abszolút nagyságnak tekintett Shakespeare valóban konzsenziális módon épülhessen be a magyar kultúrába. Irodalmi szöveggé elsősorban.

Szintén ezzel a mindent akaró ambícióval függhet össze az is, hogy Petőfi nem tulajdonított jelentőséget az irodalmi pályázatoknak – pedig közelről láthatta, hogy barátja, Jókai nem becsüli le ezek jelentőségét. Petőfi számára az irodalmi befutás bizonyos folyóiratok (kezdetben leginkább az *Athenaeum*) meghódítását jelentette, s leginkább egy, számára fontosnak bizonyuló autoritás elismerésére vágyott: ez volt Vörösmarty Mihály, akinek személyesen akarta megmutatnia verseit. S mivel sikerült kivívnia Vörösmarty tetszését, s ezzel mind első kötetének kiadása, mind a lapszerkesztővé (pontosabban segédszerkesztővé) válása lehetséges lett, innentől kezdve számára nem volt érdekes a pályázatokon való részvétel.²⁴ Még akkor sem, hogy ha ő azért továbbra is figyelte az ilyen irodalmi eseményeket: ennek a legfőbb példája az, hogy a *Toldit* a Kisfaludy Társaság pályázati sikere után még kéziratban elolvasta,

21 PÖM 5, 64.

22 A verset és a hozzá tartozó jegyzeteket lásd a kritikai kiadásban: PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1844. január–augusztus): Kritikai kiadás*, szerk. KISS József, RATZKY Rita és SZABÓ G. Zoltán, Petőfi Sándor összes művei 2 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983), 67, 404–408. (A továbbiakban: PSÖM 2).

23 Ennek dokumentuma: PETŐFI Sándor, „Shakespeare drámáinak címjegyzéke”, in PÖM 5, 179–180, 259. Vö. még PARAIKSZ Júlia, „A többes szerzőség poétikája: Petőfi Coriolanus-fordítása”, in SZILÁGYI, „Ki vagyok én?...”, 58–102, 81–82.

24 Erről a következőképpen emlékezett meg az *Úti levelek* XI. darabjában: „A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, olylly érzéssel, mint a melly kártyás utósó pénzt teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. – E férfi, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfi: Vörösmarty. –” PÖM 5, 64–65.

miután elkérte a példányt a titkártól, Erdélyi Jánostól, s az élménynek az Aranyhoz intézett levél és episztola a tanúsága.

Visszatérve azonban a Kecskeméten történetekhez: Jókai darabjának a lemásolása felfogható úgy is, mint egy intenzív olvasási folyamat része s maradandó eleme. Petőfi másolata esetében gyakorlati célról volt szó, hiszen Jókainak a pályázaton való részvételéhez elengedhetetlen volt egy ilyen közreműködés. Mindazonáltal ennek a kópiának az elkészítése kétségtelenül bizonyítja, hogy Petőfi nagyon alaposan megismerhette Jókai első drámáját, s ezt a tényt érdemes visszakapcsolni saját művészi alakulásához is. Mondhatni, ez egy olyan eset, amikor kézzelfogható és kétségbevonhatatlan, filológiai bizonyítékunk van arra, hogy egy szépirodalmi szöveget Petőfi bizonyosan az első betűtől az utolsóig elolvasott. Ennek a felismerésnek a tanulságait még nem vonta le kellőképpen sem a Petőfi-, sem a Jókai-kutatás: noha amikor Fekete Sándor összeállította annak a listáját, hogy Petőfi mely színműveket ismerte bizonyosan, ebbe a listába felvette *A zsidó fiút* is annak alapján, hogy ezt a szöveget Petőfi lemásolta. Érdemes áttekinteni a táblázatát: nincs más olyan drámai szöveg, amely ugyanezen kritérium alapján került volna ide.²⁵ Ám még ez az élmény sem ösztönözte arra, hogy ő is megpróbálkozzon drámairással (vagy éppen részt vegyen egy olyan irodalmi pályázaton, amelyre Jókai be akarta nyújtani a saját darabját). Miközben joggal vetődhet föl az a kérdés is, hogy lehet-e összefüggés ezen dráma és Petőfi saját, szélsőségesen romantikusnak mondott művei (a későbbi periódusba tartozó *Tigris és hiéna*, esetleg regénye, *A hóhér kötele*) között? Véleményem szerint van kapcsolat, s érdemes ezt a két, egykorán színpadra nem került drámát egymással kölcsönhatásban értelmezni.²⁶

Külön figyelmet érdemel az a megállapítás, amelyet Kerényi Ferenc Petőfi-biográfiájában olvashatni: eszerint Jókai darabjának a lemásolása két kecskeméti diáknak (Jókai Mórnak és Ács Károlynak) és a vándorszínészként Kecskemétre érkező Petőfinek a közös, szinte „összművészeti” jellegű kooperációjából következett.²⁷ Ez a megállapítás Jókai és Orlai Petrics emlékezéseire megy vissza, s a legfőbb érdekessége, esetleges apróbb pontatlanságai ellenére is, a művésszé válni akarás elsődlegességének hangsúlyozása a tehetség irányának konkrét felismerése előtt.²⁸

Kecskeméthez kapcsolódik Petőfi kötetterve, az *Ibolyák* is. Nem ez volt a költő első próbálkozása egy verseskönyv összeállítására: 1839 óta tervezte már egy kötet kiadását, s az első kísérlete a *Lanc ~ Lant Versei* volt, amelyet 1841-ben készített el, s amelyet nem sikerült Pozsonyban kiadnia. Ez a szintén kéziratban maradt, s Neumann Ká-

25 FEKETE Sándor, *Petőfi romantikájának forrásai*, Irodalomtörténeti füzetek 77 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 129–145. *A zsidó fiú* említése: uo., 136.

26 Erről bővebben lásd SZILÁGYI Márton, *A magyar romantika ikercsillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Osiris irodalomtörténet: Tanulmányok (Budapest: Osiris, 2021), 110–126.

27 „Az 1836 óta főiskolai rangú, tehát teológusokat és jogászokat is kibocsátó kollégiumban önképzőkör működött, pontosabban egymást képző társulat, ahol a diákok festészetre, zenére, testnevelésre oktatták-szoktatták egymást. A triász itt is felállt, csak éppen Petrics helyét foglalta el a ráckevei Ács Károly, kéziratos lapjuk, a Jókaitól felelőlegesen *Calliope szerkesztője*.” KERÉNYI, *Petőfi Sándor élete...*, 93.

28 Orlai Petrics és Jókai emlékezéseinek vonatkozó részletét lásd HATVANY, *Így élt Petőfi*, 1:438–441.

rolynak ajándékozott, összeírt gyűjtemény még csak verseket tartalmazott.²⁹ Az *Ibolyák* terve, amely e kudarc után merülhetett föl, azonban a koncepció módosulásáról árulkodik: ezt az újabb gyűjteményt ugyanis már nem homogén műfaji jelleg határozta meg, a hat vers mellett volt benne két novella is. A kézirat 1996-os, váratlan felbukkanása jelentősen és több ponton is átrendezte a Petőfi ezen időszakáról való tudásunkat. Arról ugyan ismerni lehetett több korábbi emlékeztést, hogy Petőfi valamiféle kötet kinyomtatását tervezte, ám az igazi kötetterv fényében ezek mind kisebb-nagyobb mértékben pontatlannak bizonyultak.³⁰ Feltűnő azonban, hogy az összes szóba jövő visszaemlékező inkább olyasféle kiadványt idézett föl, amely tipikusan számított: vagy egy színházi kiadványt, vagy egy több résztvevő írásait tartalmazó diák-antológiát.³¹ Ez nem csodálható, hiszen egy efféle kötetnek megvoltak az előzményei a vándortársulatok és az önképzőkörök világában. Csakhogy Petőfi egy szerzői verseskötvet akart megjelentetni, amely ráadásul egy olyan, Vörösmartytól származó mottóval volt ellátva, amely *A magyar költő* című vers kezdete, s amely a költői hivatást tárgyalta: „Jár számkivetetten az árva fiú, / S dalt zengedez...” Ennek az idézetnek a saját magára applikálása híven tanúskodik Petőfi irodalmi ízléséről és értékpreferenciájáról, amely majd abban a tényben nyeri el szerves folytatását, hogy első igazi verseskötvét is éppen Vörösmartynak akarta megmutatni, s az ő ítéletétől tette függővé írói pályája folytatását is.

Az, hogy az *Ibolyák*ban van két teljesen ismeretlen s egy más változatban ismert vers (*Engesztelés, Népdal, ** Színésztársamhoz*), valamint két kiadatlan novella, azt mutatja, hogy Petőfi e tervezett kötet egészét nem kívánta aztán majdani első, a Vörösmarty személe elé bocsátott anyagnak a részévé tenni.³² Azaz meglehetősen gyors

29 Erről lásd PETŐFI Sándor, „Petőfi kísérletei önálló versfüzet kiadására; versösszeírások (1839–1843)”, in PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1838–1843): Kritikai kiadás*, szerk. KISS József és MARTINKÓ András, Petőfi Sándor összes művei 1 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 133–135. (A továbbiakban: PSÖM 1).

30 Ezért is jutott téves következtetésekre az ezekből az emlékeztésekből kiinduló, az *Ibolyákat* még nem ismerő jegyzet: PSÖM 1, 134–135. A kézirat felbukkanása utáni értékelést lásd KERÉNYI, „»Ibolyák« Petőfitől”, 60–62.

31 Az előbbi példázza Eötvös [Károly] Lajos, aki szerint Petőfi „a Kecskeméten működő színtársulat »cédulaosztója« volt, s utódjára – szokás szerint – egy búcsúzó könyvecskét nyomatott, mely teljesen saját műveit tartalmazta.” HATVANY, *Így élt Petőfi*, 1:441–442. Itt keveredik a színtársulatok búcsúzó kiadványa és az önálló verseskötet mint kiadványtípus; s aztán ezt az állítást maga a nyomdász, Szilády Károly – akire pedig Eötvös informátorként hivatkozott – cáfolta meg: uo., 442. Ezzel szemben Orlai Petrics Soma emlékezése (eredeti megjelenési helye: *Budapesti Szemle* 19, 38. sz. [1879]: 353.) egy Ács Károly, Jókai és Petőfi műveiből összeállított kis kötetéről beszél: HATVANY, *Így élt Petőfi*, 1:438–439. Ugyanezt mondja Jókai visszaemlékezése is (eredetileg: JÓKAI Mór, *Megtörtént regék* [Budapest: Révai Testvérek, 1897], 98–103.). HATVANY, *Így élt Petőfi*, 1:439–441.

32 A kritikai kiadásban az *Ibolyák* anyagát a harmadik kötet közölte, a versekre vonatkozó filológiai tudnivalók itt találhatóak: PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1844. szeptember–1845. július): Kritikai kiadás*, szerk. KISS József, KERÉNYI Ferenc, MARTINKÓ András, RATZKY Rita és SZABÓ G. Zoltán, Petőfi Sándor összes művei 3 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997), 181–192. (A továbbiakban: PSÖM 3.) Ehhez járult egy kiegészítés a negyedik kötetben: PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1845. augusztus–1846): Kritikai kiadás*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Petőfi Sándor összes művei 4 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003), 238–239. Mivel a verses művek kritikai kiadása értelemszerűen a novellákat nem adhatta ki, ezeknek az írások-

san, egy év elteltével már másképpen gondolkodott addigi életműve kiadandó darabjairól. A legfeltűnőbb, hogy az itt még erőteljesen jelenlévő kisprózát teljesen kihagyta debütáló kötetéből, sőt, itteni két novelláját folyóiratban sem közölte.³³ Ez az átrendező műfaji preferencia pedig egészen más fénybe állította Petőfi prózaírói törekvéseit, hiszen így későbbinek tűnhetett az ezzel való írói foglalatosság, mint a valóságban volt: Petőfi első, nyomtatásban megjelent elbeszélése ugyanis 1845 márciusában keletkezett.³⁴ S ennek az egyéves eltérésnek Petőfi nyilvános írói pályáján, amely mindössze hat évre terjed, van jelentősége. Hiszen az *Ibolyák* kéziratban maradása miatt nem került a közönség elé annak a bizonyítéka sem, hogy 1844-ben Petőfi még párhuzamosan egyszerre kívánt költőként és prózaíróként belépni a magyar irodalomba. Ha az *Ibolyák* megjelent volna, akkor az egy egészen más írói habitust mutathatott volna – míg így az első kötet már egy tisztán költői pályakezdetést tett láthatóvá. Ezzel pedig beteljesítette és hitelesítette a színésztől való elfordulásban is megmutatkozó pályamódosítás totális jellegét: Petőfi költőnek és csak annak bizonyult.

Abban pedig, hogy ennek a tudatosságát és – ami ezzel együtt járt – a konstruált mivoltát is felismerjük, a rövid kecskeméti időszakhoz kell visszanyúlnunk. Alighanem ugyanis sok mindennek itt van a kulcsa. Vagy legalábbis innen jobban látszanak az arányok.

nak a Petőfi-életműbe való beiktatása egy népszerű, szöveggondozott összkiadásban történhetett meg először (noha persze a kézirat felbukkanása után rögtön mindkettőt publikálták máshol, egy periodikában is): PETŐFI Sándor, *Összes prózai írása és levelezése*, szerk. SZALISZNYÓ Lilla és ZENTAI Mária, Osiris klasszikusok (Budapest: Osiris, 2022).

33 Petőfi első kötetéről lásd KISS József, „Petőfi *Versei* (1844–1845) című kötetének kiadástörténete”, in PSÖM 3, 200–208. Valamint: KERÉNYI Ferenc, „Petőfi Sándor kötetei”, in *A magyar irodalom története II: 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, JENEY Éva és JÓZAN Ildikó (Budapest: Gondolat, 2007), 243–257.

34 Az elemzendő anyag bővülése miatt arra lenne szükség, hogy Martinkó András kezdeményező jelentőségű, több mint ötvenéves nagymonográfiájának a koncepcióját is minél előbb újragondolja az irodalomtörténeti kutatás: MARTINKÓ András, *A prózaíró Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*, Irodalomtörténeti könyvtár 17 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965).